

“Als alles te weerleggen valt, dan is kritiek welkom.”,

O! Hoe mooi zou het zijn geweest.

Ik geniet als men over mijn teksten struikelt . Hoe goed is het, dat wij kunnen vallen over elkaars woorden of hierover van mening mogen verschillen...Want ...**O! Hoe mooi zou het zijn geweest**, te mogen struikelen over hun woorden en niet over hun namen, die nu beeldkundig aanstoot geven aan ons verleden. De ongelijke betegeling, waar velen al wandelend bij stil kunnen staan of een glimp op werpen, geeft een te belopen weg waar hoop ons steunt.

Tussen iets doen of niet doen, ligt de spijt vaak zwaarder bij het niet te hebben gedaan. Ik doel niet op mijn aanwezigheid, want dat is geen vraagstuk, maar kan ik indenken dat de pro's en contra's tot het plaatsen van struikelstenen niet zonder krassen is verwezenlijkt. De tijd zal het leren, en ook, al zullen er, om welke reden, stenen vroegtijdig ontvreemd of besmeurd worden, dan doet dat aan de Goede bedoeling geen onrecht.

Met mijn aanwezigheid- vertegenwoordig ik ook mijn zussen Harriët in Israël en Lies in Amerika. Zij hadden het plan te komen, maar konden beiden momenteel de reis niet ondernemen. Wij drieën denken terug aan de tijd, dat wij van kinds af aan vele jaren tijdens het Joodse feest Pesach, *dat omstreeks Pasen kan vallen*, in Sliedrecht kwamen bij tante Ro den Hartog in het grote huis met de winkel op de dijk -A664, dat voor de oorlog het huis en bedrijf was van haar vader Simon den Hartog.

Ik zal het beperken, maar er valt veel te vertellen over de naoorlogse tijd, waar de Joodse familie Stodel bij Ro is gaan inwonen. Vandaag zijn de twee dochters Jansje en Anne, waarvan de laatste in Sliedrecht geboren is, ook aanwezig. Onvergetelijk zijn de vakanties en vriendschappen die afgesloten werden en nog zijn de contacten buitengewoon warm bij elk weerzien. Dit geldt eveneens voor de vriendschap met de overburen, familie Van den Bout, speciaal met de dochters Corry, Coby en Nelly. Corry werkte mee in de winkel van Ro. Coby en Nelly werden vriendinnetjes van mijn zussen. Helaas is Nelly veel te jong overleden, maar Coby is een vriendin gebleven voor het leven.

In de zelfde periode dat wij in Sliedrecht waren, kwam ook familie Muskens. Vader Jan, Echtgenote Bep en vijf zonen, waar in hun ouderlijk huis, Ro Den Hartog tijdens de oorlog heeft mogen onderduiken en dankzij deze bijzondere mensen de oorlog heeft overleefd.

De vader van tante Ro; Simon den Hartog was een welbekend persoon in Sliedrecht en prijkt zijn foto nu in de herbouwde nieuw opgerichte Dijksynagoge. Een juweel dat trots langs de dijk staat, waar initiatiefnemers en uitvoerders, samen met gulle weldoeners het (haast) onmogelijke verwezenlijkt hebben en zelfs nog jaren zorg dragen voor de afbetaling en zoeken naar financiën voor het onderhoud. Simon den Hartog zou het waarschijnlijk niet voor mogelijk gehouden hebben, dat anderen zo begaan zouden zijn met waar hij voor stond. Hij heeft het Joods leven in Sliedrecht zelf niet kunnen voortzetten, ook hij werd in de verkeerde rij geduwd.

Het is daar om, dat wij willen delen in de emotie van deze steenzetting en bedanken Het Stadsbestuur van Sliedrecht en alle verantwoordelijken van de verenigingen, die met oprechte welwillendheid Het Geboden; *'respect geven'* vervullen. U allen eerbiedigt de Mitswe/Mitsvah- de plicht- door in nagedachtenis bewoners te eren, die helaas om hun -Joods zijn, -biologische, -geestelijke of -politieke geaardheid, niet tot de Gemeenschap mochten behoren.

Als 2de generatie ontmoet ik hier Gunther Demnig; de bezieler, de ontwerper en de uitvoerder van zijn idee: de struikelsteen. Behoren tot de 2de generatie kan ik niet verloochenen, maar zou ik het vandaag anders willen zeggen, al impliceert het niet hetzelfde; met ons, de 1ste generatie van na de oorlog te noemen. Uw overtuiging siert u, en beleven wij deze saamhorigheid, ieder op eigen wijze. Ik heb niet getwijfeld getuige te willen zijn van dit menselijk gedrag, waar we meer van leren, dan van het kwaad.

Ik heb geen behoeftes om meer documentaires te zien, ik heb geen behoefte meer -om documentaires te zien, zeker niet de veel later ingekleurde beelden, alsof het zwart/wit bestaande niet contrasterend genoeg

overkomt. Het is ook niet zo, dat ik geen enkele getuigenis volg. Zaterdagavond heb ik gekeken naar wat ik vrijdag had opgenomen. Met hoeveel pijn en onvermogen verklaarde Mevrouw Hollebrands uit Sliedrecht wat haar in de oorlog is overkomen. Weer beleefde zij 'het weghalen' van Bertje en Marleentje Sanders, die in haar ouderlijk huis ondergedoken zaten. Kindjes, die ruw weggehaald werden en kort daarop bij aankomst in het vernietigingskamp met hun ouders van het leven beroofd werden. De as is vermengt met de grond waarop nu gelopen wordt.

De kleur van kampen ga ik niet bekijken, ik ben nog steeds van mening, dat ik daar niets kan vinden buiten ergernis. Met respect denk ik aan allen die ik niet gekend heb. Ik heb geen afscheid te nemen of op die plaats gebeden te zeggen. Zwart op wit hebben mijn ouders en schoonouders de bewijzen ontvangen van het rode kruis, met exacte details -wanneer en hoe hun ouders en het merendeel van hun naasten vermoord zijn geweest. Mijn moeder Sophie De Leeuw-Kleinkramer, (geprezen blijft zij) weigerde elke bijdrage te geven aan het rode kruis. Ze hadden teveel nagelaten te doen, ook voor hen, die naar Zwitserland wilden vluchten.

Ik vergeef het kwaad niet. Ik verschaf mij het recht om voor onrecht niet te buigen. Niet bepaald een orthodoxe eigenschap volgens De Spreuken der Vaders, want met niet te vergeven zou men zichzelf benadelen in het gelukkig zijn. Zonder schroom beweert ik vroom genoeg te zijn om me er goed bij te voelen. Hoe blij zou ik de daders van het onheil maken, als zelfs nu, tijdens hun eeuwig branden in gedachte, mijn verdriet hun goed zou doen. Wie ik moet vergeven, kan ik niet beantwoorden en stel het als raadsel, zonder angst of antwoord te verwachten.

Koning Salomon verkondigde; "Er is geheel geen nieuws onder de zon". Simpel weerleg ik dit niet, maar wat, als iets van boven de zon uit de duisternis naar ons toekomt. Hoever reikt de hemel? Het hee!?: De Kracht dat het leven, doch niet het beleven bepaalt.

Wel is het mijn gewoonte en plicht te blijven denken en herdenken en zeg ik met overtuiging gebeden voor de zielenrust van allen. Zij, die het leven lieten, zij om hun Geloof en zij die hun leven gaven omdat zij geloofden wat goed was te moeten doen; zij die verzet boden. Ook al was men er zelf van bewust, gestraft te kunnen worden. Hoe ver gaat het geloven of houdt men aan principes, als eigen ouders, echtgenoot of echtgenote, geliefden of kinderen bewust benadeeld kunnen worden door verzet te bieden. De pijn en het gemis, die veroorzaakt wordt, kan door velen niet in dankbaarheid vertaald worden met het woord 'heldendom', maar geeft 'eigenwaarde', dat afgestemd is op liefde; de troost. Niemand voelt zichzelf een held, maar kan trots zijn op zichzelf of wat anderen voor anderen gedaan hebben en denk ik; dat 'trots zijn' veel leed kan verlichten.

De enige troost die ik aan betreurde families kan geven, klinken in Gebeden. Wij bidden jaarlijks voor hun Nesjammah/ zielenrust, waar lithurgie op vier vaste data voorgeschreven staan of spontaan op willekeurige momenten komen. De Joodse datum, waarop een familielid overleden is, wordt de persoon elk jaar herdacht in de synagoge, waar tijdens het avond-ochtend en middaggebed het Kaddisj-gebed opgezegd kan worden. Momenten van bezinning, dat zelfs ruimte biedt voor medeleven.

De 'struikelstenen' zorgen voor deze momenten en bezegelt saamhorigheid, waar de juiste woorden moeilijk te vinden zijn. Deze stenen dragen bij om na te denken. Een glimp, als waarschuwing tegen het kwaad. Er zijn hier schoolkinderen die betrokken worden en deel uitmaken, van wat er staat te gebeuren. Hebben zij nog vragen? En als zij niet weten te vragen, vertel dan, open hun mond, zodat vragen gesteld kunnen worden.

Wij mogen ons gelukkig prijzen. Wij hebben weer grote families en een plaats om te wonen, waar niemand die kwaad wil, welkom kan zijn. Velen willen of kunnen nog steeds niet begrijpen waarom beslissingen genomen worden en denken het vaak beter te weten. Ik hoop dat leed gespaard mag blijven en dat positief denken gefundeerd en afhankelijk mag zijn van Het goede in ons en in De Kracht, die ver boven ons bewust denkvermogen aanwezig is, want niemand wordt slecht geboren en is het observeren van onze genen geen struikelblok, maar geeft een open doorgang voor een betere samenleving.

De wereld wordt niet geleid door domme mensen; de intelligentie van het volk laat vaak te wensen over.